QARG‘ISH VA SO‘KISHLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Bobonazarova Mahfuza Botir qizi
Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
2-bosqich magistarnti
mahfuzabobonazarova140799@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada qarg‘ish va so‘kish birliklarining lingvistik tabiati, semantik-pragmatik xususiyatlari hamda ingliz va o‘zbek tillarida namoyon bo‘lish shakllari tahlil qilinadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi qarg‘ish hamda so‘kishlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash orqali ularning nafaqat salbiy munosabatni ifodalovchi leksik vositalar, balki muayyan madaniyatga xos qadriyatlar va kommunikativ me’yorlarni aks ettiruvchi til birliklari ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: qarg‘ish, so‘kish, haqorat, tabu leksika, lingvokulturologiya, semantika, pragmatika, emotsional-ekspressivlik, nutq akti, ingliz tili, o‘zbek tili.

Abstract. This article analyzes the linguistic nature, semantic-pragmatic features and forms of curses and swear words in English and Uzbek. It examines their lexical-semantic, morphological and syntactic characteristics and interprets their link to national worldview, religious beliefs and moral norms from a linguocultural perspective.

Keywords: curse, swearing, taboo vocabulary, linguoculturology, semantics, pragmatics, speech act, English, Uzbek.

Kirish

Til insonlarning o‘zaro muloqotini ta’minlovchi vosita bo‘lish bilan birga, jamiyatning tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari, axloqiy qarashlari va madaniy xotirasini o‘zida mujassam etadi. Tilning lug‘aviy tarkibida ijobiy munosabat, hurmat va ehtiromni ifodalovchi birliklar bilan bir qatorda, norozilik, g‘azab, nafrat, kamsitish va salbiy baholashni ifodalovchi so‘z hamda iboralar ham mavjud. Qarg‘ish va so‘kishlar ana shunday birliklar sirasiga kirib, insonlarning hissiy holati, ijtimoiy munosabatlari va muayyan vaziyatga nisbatan munosabatini ifodalashda muhim o‘rin tutadi[1].

Ingliz va o‘zbek tillaridagi qarg‘ish hamda so‘kishlarni qiyosiy o‘rganish ushbu birliklarning universal xususiyatlarini va milliy-madaniy o‘ziga xosliklarini aniqlash imkonini beradi. Har ikki tilda salbiy baholash, tahdid, g‘azab va kamsitish ma’nolarini ifodalovchi birliklar mavjud bo‘lsa-da, ularning semantik asoslari, qo‘llanish darajasi, ijtimoiy maqbulligi va hissiy ta’sir kuchi bir-biridan farqlanishi mumkin. Shu jihatdan qarg‘ish va so‘kishlarning lingvistik xususiyatlarini tadqiq etish til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Qarg‘ish va so‘kish tushunchalarining lingvistik mohiyati

Qarg‘ish va so‘kish o‘zaro yaqin mazmuniy xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, ularni aynan bir hodisa sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq emas. Ularning asosiy farqi kommunikativ maqsadi, semantik yo‘nalishi va nutqiy ta’sirida namoyon bo‘ladi.

Qarg‘ish — boshqa shaxsga nisbatan yomonlik, baxtsizlik, kulfat yoki salbiy oqibat tilash mazmunini ifodalovchi leksik-frazeologik birlikdir. Qarg‘ishlarda ko‘pincha tilak-istak, buyruq, shart, inkor va kelajakda yuz berishi kutilayotgan salbiy hodisalar bilan bog‘liq mazmun ustunlik qiladi. O‘zbek tilidagi “Boshingga kulfat tushsin”, “Ishlaring yurishmasin” kabi ifodalar bunga misol bo‘la oladi. Ingliz tilidagi “May you regret this” (Bundan pushaymon bo‘lishingni tilayman) kabi tuzilmalar ham muayyan kontekstda salbiy tilakni ifodalashi mumkin. Biroq bunday misollar qarg‘ishning barcha turlarini qamrab olmaydi, chunki qarg‘ishlar xalq og‘zaki ijodi, kundalik muloqot va badiiy nutqda turli shakllarda uchraydi[2].

So‘kish esa, odatda, g‘azab, norozilik, haqorat, nafrat yoki keskin hissiy munosabatni ifodalovchi qo‘pol leksik birliklar va iboralarning qo‘llanishidir. So‘kish bevosita suhbatdoshga qaratilishi, muayyan hodisaga munosabatni bildirishi yoki kishining kuchli hissiy holatini ifodalashi mumkin. Masalan, o‘zbek tilidagi “Ahmoq!”, “Tentak!” kabi so‘zlar muayyan vaziyatda kamsitish yoki haqorat vazifasini bajarishi mumkin. Ingliz tilidagi “Idiot!”, “Fool!” birliklari ham shunga yaqin vazifalarda qo‘llanadi. Shunga qaramay, ularning haqorat darajasi, hissiy kuchi va ijtimoiy maqbulligi nutqiy vaziyatga qarab o‘zgaradi.

Qarg‘ish va so‘kishlarning leksik-semantik xususiyatlari

Qarg‘ish va so‘kishlarning muhim lingvistik xususiyatlaridan biri ularning semantik jihatdan ko‘p qatlamliligidir. Bunday birliklarda denotativ ma’no, konnotativ mazmun va pragmatik ta’sir o‘zaro birlashadi. Denotativ ma’no so‘z yoki iboraning asosiy lug‘aviy mazmunini ifodalasa, konnotatsiya unga qo‘shimcha ravishda yuklanadigan hissiy, baholovchi va madaniy ma’nolarni bildiradi. Pragmatik ta’sir esa ushbu birlikning muayyan nutqiy vaziyatda qanday maqsadda ishlatilishi bilan belgilanadi[2].

Qadriyat sohasi	O‘zbek tilidagi tayanch so‘zlar	Misol	Ingliz tilidagi tayanch so‘zlar	Misol
Baxt va omad	baxt, nasiba	Baxting qora bo‘lsin	luck, fortune	May you never have luck
Farovonlik	baraka, rizq	Baraka topmagin	prosperity, fortune	May your fortune fail
Ruhiy holat	ko‘ngil, tinchlik	Ko‘ngling tinch bo‘lmasin	peace	May you never find peace
Hayot va taqdir	bosh, kun	Boshingga kulfat tushsin	life, way	May you lose your way

1-jadval. Qarg‘ishlarning mazmuniy markazidagi qadriyatlar

Biroq so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan uning haqorat sifatidagi kuchini farqlash zarur. Ayrim birliklar yaqinlar o‘rtasidagi hazil yoki norasmiy muloqotda keskin haqorat sifatida qabul qilinmasligi mumkin.

Qarg‘ish va so‘kishlarning morfologik hamda sintaktik xususiyatlari

Qarg‘ish va so‘kishlarning lingvistik tabiati ularning leksik ma’nosi bilangina cheklanmaydi. Ularning morfologik shakllanishi va sintaktik tuzilishi ham kommunikativ maqsadning yuzaga chiqishida muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbek tilida qarg‘ishlar ko‘pincha fe’lning buyruq-istak mayli (-sin affiksi), inkor shakllari, shart mayli yoki istak mazmunini ifodalovchi sintaktik konstruksiyalar yordamida hosil qilinadi. “Boshiga kulfat tushsin”, “Ishlaring yurishmasin”, “Baraka topmagin” kabi misollarda fe’l shakllari salbiy tilak mazmunini yuzaga chiqaradi. Bu yerda grammatik shakl shunchaki harakatni bildirmaydi, balki so‘zlovchining boshqa shaxsga nisbatan salbiy istagini ham ifodalaydi.

Ingliz va o‘zbek tillarida qarg‘ish va so‘kishlarning qiyosiy xususiyatlari. Ingliz va o‘zbek tillarida qarg‘ish va so‘kishlar insonning salbiy hissiyotlarini ifodalash, suhbatdoshga baho berish va kommunikativ munosabatlarni tartibga solish kabi umumiy vazifalarni bajaradi. Har ikki tilda ham insonning xulq-atvori, aqliy qobiliyati, omadi, ijtimoiy mavqei va boshqa shaxsiy xususiyatlariga doir salbiy baholash birliklari mavjud. Biroq mazkur birliklarning shakllanishi va qo‘llanishida milliy-madaniy omillar muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek tilidagi qarg‘ishlar xalq og‘zaki ijodi, oilaviy munosabatlar, an’anaviy muomala me’yorlari va diniy tasavvurlar bilan bog‘liq holda shakllangan bo‘lishi mumkin. Ularda “baraka”, “rizq”, “nasiba”, “baxt” kabi tushunchalarning qo‘llanishi inson farovonligi va ijtimoiy osoyishtalik bilan bog‘liq madaniy qarashlarni aks ettiradi[3].

Ekvivalentlik turi	Nimani qiyoslaydi	Misol
Lug‘aviy-semantik	Asosiy lug‘aviy ma’no	ahmoq — fool
Pragmatik	Nutqiy vazifa va hissiy kuch	Yo‘qol! — Get lost!

Lingvokulturologik	Milliy-madaniy mazmun	Baraka topmagin — so‘zma-so‘z tarjimada madaniy mazmun yo‘qoladi

2-jadval. Ekvivalentlikning uch turi

Mazkur uch jihatni birgalikda o‘rganish ingliz va o‘zbek tillaridagi qarg‘ish hamda so‘kishlarning tarjimasi, badiiy matndagi qo‘llanishi va madaniyatlararo muloqotdagi talqinini chuqurroq anglashga imkon beradi.

Qarg‘ish va so‘kishlarning lingvokulturologik xususiyatlari

Lingvokulturologiya til birliklarida aks etgan milliy-madaniy mazmunni, xalqning dunyoqarashi va qadriyatlari bilan bog‘liq tushunchalarni o‘rganadi. Shu nuqtayi nazardan, qarg‘ish va so‘kishlar oddiy qo‘pol so‘zlar yig‘indisi emas, balki jamiyatda mavjud bo‘lgan axloqiy me’yorlar, ramziy tasavvurlar va ijtimoiy baholash shakllarini aks ettiruvchi lisoniy hodisalardir[4].

Qarg‘ishlarda muayyan xalq uchun qadrli bo‘lgan tushunchalarning salbiy mazmunda qo‘llanishi ko‘p uchraydi. Baxt, farovonlik, sog‘liq, oila, obro‘ va tinchlik kabi qadriyatlar qarg‘ishning mazmuniy asosiga aylanishi mumkin. Bunda salbiy tilakning ta’sir kuchi faqat so‘zning lug‘aviy ma’nosiga emas, balki u anglatadigan qadriyatning jamiyat uchun ahamiyatiga ham bog‘liq bo‘ladi.

Xulosa

Qarg‘ish va so‘kishlar ingliz va o‘zbek tillarining emotsional-ekspressiv leksikasida alohida o‘rin egallaydi. Ularning lingvistik xususiyatlari leksik-semantik mazmun, morfologik shakllanish, sintaktik qurilish, pragmatik vazifa va lingvokulturologik mazmunning o‘zaro aloqasi orqali namoyon bo‘ladi.

Ingliz va o‘zbek tillarida mazkur birliklarning umumiy jihati inson hissiyotlari va ijtimoiy munosabatlarni ifodalash bilan bog‘liq bo‘lsa, farqli jihatlari ularning madaniy asoslari, obrazli ifoda vositalari, grammatik shakllari va ijtimoiy maqbullik darajasida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibragimova S. I. Tabu va evfemizmlar dinamikasi//Namangan davlat universiteti jurnali. 2024. № 5.
URL:https://journal.namdu.uz/archive/2024-issue-5/maqola-77574-1712765597/pdf
2. Siddiq Mo‘min. So‘zlashish san’ati. – Farg‘ona, 1997-yil.
3. Zaripova M. Q. O‘zbek va rus frazeologizmlarida peyorativlikning semantik ifodasi // NamDU jurnali. 2025. № 10.
URL:https://journal.namdu.uz/archive/2025-issue-10/maqola-28260-1758462176/pdf?download=1
4. Ljung M. Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.